

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук,
доцента Ороховської Людмили Анатоліївни
на дисертацію Зайко Лесі Яківни

«Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості:
соціально-філософський аналіз», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність обраної теми обумовлена зростанням інтересу в суспільних науках до теоретичного осмислення впливу мас-медіа на суспільство як цілісну і складну систему. Це пов'язано з тим, що інформаційне суспільство характеризується посиленням влади медіа, влади інформації. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій формується глобальне медіасередовище, посилюється роль медіакультури як інтегратора модернізаційних процесів у суспільстві. Інновації у сфері комунікації, спричинені появою комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, ущільнили та прискорили інформаційні потоки, збільшили частку непрямих, опосередкованих соціальних комунікацій.

Виникнення в кінці ХХ ст. електронних видів мас-медіа та їх широке поширення вимагають дослідження їх впливу на зміни як у свідомості людини, так і на суспільну свідомість. Засоби масової інформації в інформаційному суспільстві стають важливим каталізатором соціокультурної динаміки, впливають на різні сфери суспільного життя (економічну, соціальну, політико-управлінську, духовну). Медіа стають посередником між владою і суспільством, соціумом і особистістю.

Прогрес у сфері медіа не тільки розширює комунікативний простір, інформаційно-комунікативні зв'язки між усіма підсистемами соціального середовища, а й призводить до його радикальної трансформації. Зміна технологій породжує зміну способу комунікації, яка домінує в суспільстві та веде до зміни середовища існування людини, формування певної соціально-економічної системи.

Поява Всесвітньої мережі Інтернет дозволила охопити електронними мас-медіа широку аудиторію, в якій далеко не всі користувачі здатні до критичного осмислення поданих матеріалів. Останнє зумовлює нові проблеми і виклики, пов'язані з руйнуванням традиційних цінностей як світової спільноти загалом, так і конкретних суспільств.

Авторка досить кваліфіковано обґрунтувала актуальність обраної теми, мету та завдання дослідження, показала наукову новизну та практичну значимість роботи (с. 18-26). Слід відзначити культуру підготовки та оформлення дисертації до захисту, продуманість структурування роботи згідно з поставленими метою та основними пошуковими завданнями.

Безсумнівним досягненням дослідниці є ґрунтовне опрацювання широкого кола різноманітних джерел. Методологічна база дослідження дозволяє здійснити ґрунтовний аналіз впливу мас-медіа на формування суспільної свідомості та зробити аргументовані та конкретні наукові висновки й узагальнення, які цілком відповідають завданням дослідження.

Стосовно першого розділу «Теоретико-методологічні засади дослідження мас-медіа» то, як у вступному, у ньому здійснено аналіз ключових понять, визначено методологію дослідження, стан наукової розробки теми та роль мас-медіа у суспільному поступі. Дисертантка зробила вдалий вибір науково-пошукового інструментарію дослідження, у якому використовує комплекс методологічних підходів (системний, феноменологічний), методи (структурно-функціональний, герменевтичний, історико-порівняльний та контент-аналізу), принцип конвергенції (с. 28-38). Феноменологічне вчення та його методологія у дослідженні впливу медіа на свідомість та її інтенційні характеристики дають можливість осмислити трансформації, які відбуваються під впливом технологій, що уможливлюють новітні мас-медіа (с. 31-32).

Заслуговує на увагу здійснений дисертанткою аналіз досліджень, присвячених впливу мас-медіа на різні сфери життя суспільства, здійснений як зарубіжними так і українськими вченими (с.42-54).

У другому розділі дисертації «Мас-медіа та суспільна свідомість: діалектика взаємозв'язків» розглянуто різновекторність впливу мас-медіа на об'єкт та особливості впливу новітніх мас-медіа на суспільну свідомість, виникнення віртуальних міжособистісних та суспільних відносин.

Дисертантка піднімає важливу проблему клішованості (стереотипізації) мислення людини (перманентна соціальна стигматизація), яка проявляється в синкретизмі – нерозчленованості чи злитті «неспівставних» образів мислення та поглядів, формуванні «кліпової свідомості» що відбувається під впливом новітніх мас-медіа (с.82-84). У дослідженні слушно зауважується, що це спричиняє утруднення системного сприйняття світу, подій та явищ.

Дисертантка акцентує увагу на ролі мас-медіа в аспекті соціальної відповідальності. Це особливо актуально для нашого суспільства, у якому почастишали випадки вирішення проблем у побуті та громадському житті за допомогою зброї. У дослідженні наголошується, що вплив на суспільну свідомість мас-медіа актуалізується у зв'язку із можливістю ведення інформаційних та консцієнтальних війн (с. 129-130), переходу мас-медіа з рівня комунікативних засобів на рівень засобів влади, використання мас-медіа з метою формування громадської думки стосовно певних аспектів суспільного життя (с. 87-88). Мас-медіа є одним із чинників формування суспільної свідомості (політичної, правової, моральної, естетичної та релігійної), тому важливо, щоб вони виконували функцію соціальної відповідальності, наголошується у дослідженні (с. 88-90).

Особливу увагу у розділі присвячено основними способами впливу на політичну свідомість (пропаганда, політична демагогія, створення іміджу політичної партії або лідера, певного політичного міфу, політична реклама, політичні ток-шоу, політичні дебати, подання інформації у випусках новин, журналістські розслідування, замовні журналістські матеріали та питання

прихованої реклами, «білого» та «чорного» піару, політичний нейромаркетинг (с. 94-98) та ставиться завдання: мас-медіа повинні здійснювати функцію соціального контролю, поза якого вкрай проблематично вести мову про їх соціальну відповідальність.

Засторогою для суспільства дисертантка називає проблему негативного контенту новин, засилля на екранах сцен жорстокості та насильства, що спричинює підвищення рівня експлозивності у суспільстві та підвищення нервозності, що загрожує конфліктами на побутовому рівні (с.115-120), впливає на формування свідомості дитини (с.128).

Також актуальними є питання дослідження впливу новітніх мас-медіа на економічну сферу буття соціуму. Зокрема, однією з найновітніших розробок у галузі маркетингу є нейромаркетинг (с. 125).

Особливої уваги в дисертації заслуговує третій розділ «Вплив мас-медіа на суспільну свідомість в умовах розвитку інформаційних технологій: український контекст», у якому дисертантка розглядає особливості української медіакультури.

Проаналізувавши найпоширеніші визначення медіа-екології (с. 135-148), дисертантка констатує, що в центрі їх уваги є проблема впливу мас-медіа на людину і суспільство через медіасередовище, дотримання принципів виготовлення якісного контенту мас-медіа, який не мав би деструктивного впливу на споживачів. Державні структури, громадськість, виробники інформаційного контенту повинні розуміти відповідальність перед споживчою аудиторією і всіляко дотримуватися здорової екології мас-медіа.

Спеціальна оперативна група Євросоюзу East StratCom, яка веде регулярну публікацію даних із прикладами дезінформації з різних країн, зазначає, що велика кількість із них стосується України або українців. Це актуалізувало у дослідженні необхідність розглянути можливі способи маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою мас-медіа: мовне маніпулювання, стереотипізація (клішованість), техніка повторення, мова

викладу факту, стигматизація (с. 148-157) та проблему маніпуляційної складової мас-медійної реклами, у тому числі, й політичної (с. 164-169).

Дослідження дозволяє авторці проаналізувати специфіку змін у індивідуальній та суспільній свідомості під впливом образів, символів, стандартів, міфів, реклами, які нав'язуються технологічною культурою та технологічними засадами устрою життя людей. Результатом впливу різних потоків інформації з багатьох джерел стає формування багатошарової, калейдоскопічної свідомості індивіда, що призводить до втрати здатності цілісного сприйняття медіатекстів і робить його легкою здобиччю для маніпулювання свідомістю.

Загалом, дисертаційна робота «Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз» є самостійним дослідженням актуальної проблеми, в ході якої отримано ряд нових результатів, загальновагомих у теоретичному і практичному відношеннях.

Положення дисертації Л. Я. Зайко поглиблюють соціально-філософський аналіз тенденцій розвитку мас-медіа в інформаційну добу, аналізують їх вплив на суспільну свідомість. Результати дослідження корисні для державних та громадських організацій у процесі вироблення політики у галузі інформаційних комунікацій та формування механізмів нівеляції маніпулятивного впливу мас-медіа на суспільну свідомість, для визначення шляхів захисту інформаційного простору України в умовах консцієнтальних війн, глобальних зрушень у міжнародній політиці. Також результати дослідження можуть бути використаними для поглибленого вивчення медіафілософії, при виборі соціокультурної стратегії України, в навчальному процесі при викладанні соціальної філософії, культурології, політології, психології.

Найбільш суттєві наукові та практичні результати, одержані здобувачем, викладено в загальних висновках і висвітлено в 15 опублікованих працях, з них: 4 статті опубліковано у фахових наукових

виданнях України, 2 – в закордонних наукових виданнях; 3 – у вітчизняних наукових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів тез конференцій.

Список опублікованих праць подано відповідно до вимог державного стандарту. В анотаціях міститься інформація про зміст і результати дисертаційної роботи. Викладення матеріалу є стислим і точним, використовуються синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації:

1. Дисертантка виокремлює три етапи у розвитку суспільства, пов'язані з поступовим розширенням комунікативних можливостей людства – винайденням книгодрукування, періодичних видань – газетних та журнальних, електронних мас-медіа (телеграфу, телефону, радіо, телебачення) і, насамкінець, з винайденням мікропроцесорної технології, яка увінчалася появою всесвітньої мережі Інтернет. Але розвиток суспільства йде все швидшими темпами і розвинені країни переживають вже четверту промислову революцію (Industrie 4.0), яка пов'язана з появою кіберфізичних систем, що дають можливість погнозувати події, у тому числі в політиці, ведуть до змін як технологічного укладу, так і ідентичності особистості. Четверта інформаційна революція змінює спосіб сприйняття світу, мислення та поведінку людей. Президент всесвітнього економічного форуму в Давосі К. Шваб характеризує масштаб змін як безпрецедентний для історії, оскільки кардинальні зміни прогнозуються у відношеннях людини із світом, з собою та іншими людьми. Тому в дослідженні варто було б виокремити цей етап, або розглянути його як продовження інформаційної революції (Галактика Інтернет).

2. Понятійний апарат розглядається у першому розділі, але важливі для дисертаційного дослідження поняття дисертанткою розглядаються у другому та третьому розділах: «свідомість», «масова свідомість», «маса», «публіка», «суспільна свідомість» (с.74-79), «медіакультура» (с.108), нові медіа» та «новітні медіа» (с.122), медіаекологія (с. 135-136).

3. У другому розділі аналізується ситуація на медіа-ринку України (с. 92-93), регулювання діяльності ЗМІ законодавством України (с. 98-100), проблема толерантності в українському суспільстві (с. 102-104), що доцільно було б зробити у третьому розділі, який присвячений українському контексту впливу мас-медіа на суспільну свідомість.

4. В умовах переходу від тоталітарного до демократичного політичного режимів політичні рішення в сфері медіакультури мають відповідати поставленим завданням демократизації. Тому варто було б дати оцінку законодавства України в сфері регламентування діяльності засобів масової інформації.

5. Для багатьох країн, у тому числі й України актуальним є питання консолідації суспільства і формування політичної нації. У цьому контексті варто було б підняти проблему демасифікації мас-медіа, яка, з одного боку, сприяє задоволенню інтересів різних груп аудиторії, забезпечує можливість самостійного вибору джерел інформації, внаслідок чого відбувається зростання суспільної активності в інформаційній сфері а, з іншого боку, ця тенденція сприяє подальшому сегментуванню аудиторії, посиленню децентралізації медіапростору країн, веде до демасифікації суспільства та підриву процесу гомогенізації національних культур та може призвести до локалізації культур окремих етносів чи релігійних груп, можливості неконтрольованого використання сучасних мас-медіа екстремістськими та сепаратистськими групами.

6. Новітні мас-медіа, занурюючи людину у цифрове середовище, спричиняють зміни в індивідуальній поведінці особистості, роблять її оцифрованою, доступною для аналізу і обліку, що дає можливість маніпулятивно вибудовувати сценарії суспільного життя. Тому варто було б показати у дослідженні роль мас-медіа інформаційної доби у відчуженні людини від свого внутрішнього світу, відсутності свободи формування власної особистості, їх роль у сегрегації людей, яка базується на їх ідентичності.

Але висловлені зауваження і побажання не нівелюють загальної позитивної оцінки роботи загалом, яка виконана на належному науково-теоретичному рівні.

Дисертаційна робота є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне та практичне значення. Враховуючи актуальність та новизну, відповідний науковий рівень дослідження, є підстави вважати, що дисертаційне дослідження Зайко Лесі Яківни «Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та розв'язанні завдань, практичним значенням відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567), зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України, № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1156 від 30 грудня 2015 року, що дає підстави для присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету

Л. А. Ороховська

